

ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΙΝΕΣ ΔΑΣΥΤΗΤΟΣ ΠΡΟΦΟΡΑΣ
ΦΩΝΗΝΤΩΝ ΚΑΙ ΣΥΜΦΩΝΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ
ΧΡΟΝΟΥΣ ΤΟΥ ΚΙΚΕΡΩΝΟΣ

Κατὰ τὴν κλασσικὴν περίοδον, ἤτοι τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τῆς λατινικῆς φιλολογίας καὶ δὴ καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Κικέρωνος (81—43 π.Χ.) καθ' οὓς ὁ πεζὸς λόγος ἐφθασεν εἰς τὴν ὑψίστην αὐτοῦ τελειότητα, παρατηρήθησαν περιπτώσεις τινὲς ἐντόνου δασύτητος προφορᾶς φωνηέντων καὶ συμφώνων.

Βεβαίως διὰ τῶν μεγάλων συγγραφέων ἢ φιλολογικῆ γλῶσσα ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀπεκαθάρθη τῶν ἀρχαϊσμῶν, τῶν δημωδῶν καὶ τῶν ἐπαρχιακῶν ἢ ξένων ἐν πολλοῖς ἐκφράσεωσιν ἀφ' ἐτέρου δ' ἐπλουτίσθη διὰ τῆς σώφρονος εἰσαγωγῆς νέων λέξεων φθάσασα εἰς ἀνυπέβλητα ὑψηλῆς τελειότητος. Ἐπὶ τοῦ τομέως τούτου εἰργάσθη ὁ περίφημος ῥήτωρ Κικέρων ὁ μέγιστος συγγραφεὺς τῶν χρόνων τῆς δημοκρατίας, οὗτινος σφίζονται πλεῖστοι ῥητορικοὶ λόγοι, φιλοσοφικαὶ πραγματεῖαι καὶ ἐπιστολαί, αἵτινες θεωροῦνται ὡς πρότυπον τοῦ λατινικοῦ λόγου διὰ τὴν κομψότητα καὶ τὴν καθαρότητα τῶν ἐκφράσεων.

Ὅπως δὲ ποτε ἡ ἑλληνικὴ παιδεία εἶχεν εἰσδύσει βαθύτερον εἰς τὸν αὐστηρὸν ῥωμαϊκὸν βίον. Ἡ φιλολογία προέκοπτεν εἰς τὸ Λάτιον καὶ ἐν μέσῳ τῶν ἐμπροσθέντων ἐρίδων τῶν φατριῶν, ἤρθη εἰς ὑψίστην ἀκμὴν ἰδίᾳ ἢ ῥητορεία. Ὅτε ὅμως ἡ κλαγγὴ τῶν ὅπλων τῶν ἐμφυλίων πολέμων ἐξησθένησε καὶ ἤκουετο εἰς τὰ ὄρια τῆς αὐτοκρατορίας ὁ ἀλαλαγμὸς τῶν μαχομένων λεγεῶνων ἢ νέα αὐτῆ καταπληκτικὴ μετατροπὴ τοῦ βίου ἰσχυρῶς ἐπέδρασεν ἐπὶ τὴν φιλολογίαν. Αἱ ἐκστρατεῖαι ἄλλωστε καὶ τὰ πολεμικὰ μέτωπα εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Μεσόγειον ἐναντίον τοῦ βασιλέως τοῦ Πόντου Μιθραδάτου VI (88—84 π.Χ.), ἰδίᾳ ὁ δεύτερος κατ' αὐτοῦ πόλεμος, ὁ ἐπιπρεμᾶμενος βόρειος κίνδυνος τῶν Κίμβρων, ἢ δίψα ἐπικερδῶν οἰκονομικῶν ἐπιχειρήσεων διὰ νέας κατακτήσεις, ἢ καιροσκοπικὴ πολιτικὴ τῆς συγκλήτου, ὁ πειρατικὸς πόλεμος (68—67 π.Χ.), ἢ ὑποταγὴ τῆς Συρίας συνέβαλον εἰς μίαν σύντομον ἀλλαγὴν τρόπου ζωῆς.

Οὐχ ἤττον καὶ ἡ ὑποταγὴ τῆς πέραν τῶν Ἀλπεων Γαλατίας, ἣτις ἐκτὸς τῆς σημερινῆς Γαλλίας περιελάμβανε καὶ τὴν Ἑλβετίαν, τὸ Βέλγιον καὶ μέγα μέρος τῆς Ὀλλανδίας εἶχε μεγάλην σημασίαν διὰ τὸν πολιτισμὸν τῆς Ρώμης καὶ τῶν χωρῶν αὐτῶν. Διὰ τῶν κατακτήσεων τοῦ Γατοῦ Ἰουλίου Καίσαρος (101—44 π.Χ.) ἤρχισε νὰ μεταδίδηται ὁ πολιτισμὸς εἰς τὴν Δυτικὴν καὶ Κεντρικὴν Εὐρώπην ἐνῶ παραλλήλως στοιχεῖα προφορᾶς ἀγροίκων καὶ ἀπαιδευτῶν ἐπαρχιακῶν

λαῶν τούτων τῶν χωρῶν παρεισφρέουν καὶ γίνονται τοῦ συρμοῦ ἐν Ρώμῃ καθ' ὃν χρόνον παραλλάσσονται ἐπὶ τὸ δημοφιλέστερον λέξεις ἢ φράσεις ¹.

Εὐθύνην ἔναντι τῆς ὑποτροπῆς τῆς καθιερώσεως εἰς ὠρισμένης λατινικᾶς ἐκφράσεις μιᾶς ἰδιομόρφου προφορᾶς καὶ ὀρθογραφίας ὑπέχει ἡ νέα τάξις πραγμάτων. Ἀπαιδευτος συνήθεια ἀποβαίνει ἔντεχνος ἡδονή. Καὶ ἐνῶ ἡ προφορὰ τῆς δασύτητος κατὰ τὸ τέλος τῆς Δημοκρατίας ἐποικίλλε συμφώνως πρὸς τὴν ταχέϊαν ἀλλαγὴν τρόπου ζωῆς, ἀναρμόστως ὑφίσταται μία διαφορὰ μεταξὺ τῆς χυδαιότητος τῆς δασύτητος τῶν φωνηέντων καὶ τῆς δασύτητος τῶν συμφώνων ². Ὑπῆρξε διαφορὰ προφορᾶς καὶ ὀρθογραφίας ὡς πρὸς τὰς λέξεις *Burrum* καὶ *Pyrrhum*, *Bruges* καὶ *Phryges*. Ὁ Κικέρων ἀποφαίνεται : «*Tamen et Phryges et Pyrrhum aurium causa dicimus*» ³. Τὰ αὐτὰ ἐπιλέγει καὶ ὁ Κάτουλλος ὡς πρὸς τὰς λέξεις *chommoda* καὶ *commoda* ἢ ὡς πρὸς τὴν διαφορὰν τῆς δασύτητος τῶν φωνηέντων *hinsidias* καὶ *insidias*, *Hionios* καὶ *Ionios* :

«*hoc misso in Syriam requierant omnibus aures*» ⁴.

Ἐν τούτοις ἡ ὑπερβολὴ εἰς τὴν προφορὰν ἀμφοτέρων, φωνηέντων καὶ συμφώνων, καταδικάζεται ὡς μία λαϊκὴ δημοφιλὴς πλάνη. Ταύτην ἐστηλήτευσεν ὁ ποιητῆς Κάτουλλος ὅστις παρέχει πλῆθος ἐπικαίρων στίχων (*vers d' occasion*) πλήρων ἀνησύχων ἐκφράσεων καὶ ἐκκρήξεων ὀργῆς συνοδευομένων ὑπὸ ἐκχύσεων ἀγωνίας πρὸς τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἔζη, ὅπου αἱ καθιερωμένοι συμβατικότητες διελύοντο, κατενικᾶτο ἡ ὑπερηφάνεια τῆς ῥωμαϊκῆς παραδόσεως καὶ ἐπιπτεν ὁ μανδύας τῆς ῥωμαϊκῆς «*gravitas*» ⁵.

Μετεβάλλετο ἡ προφορὰ λόγῳ τῆς δασύτητος τῶν φθόγγων καὶ συνέβαινε, ὥστε ἡ ὁμιλία νὰ μὴ ἐνέχη λεπτότητα, φαινόμενον ὅπερ ἀπαντᾷ εἰς ἀπαιδευτους ἢ καὶ ἀγροίκους. Ἐθελεν ὅμως τὰ ὄσα μία τοιαύτη ἀλλαγὴ καὶ ἡ αἰτία ἦτο ὀπωσοῦν διττῇ, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ ἥχος καὶ ἀφ' ἑτέρου ὁ ρυθμὸς «*impetratum est a consuetudine ut peccare suavitatis causa liceret*» ⁶. Ἐνίοτε ὁ λόγος δὲν εἶχε σαφήνεια, ἵνα ἐμφανίζηται εὐπαρακολούθητος, διότι δὲν παρίστα γνωρίμως τὸ νοούμενον ἐπομένως καθίστα ἀμφιβόλους τὰς λέξεις ὡς κατὰ τὴν ὁμιλίαν τῶν βαρβα-

1) *Quin ego ipse, cum scirem ita maiores locutos esse, ut nusquam uisi in vocali aspiratione uterentur, loquebar sic, ut pulcros, Cetegos, triumphos, Cartaginem dicerem ; aliquando, idque sero, convicio aurium cum extorta mihi veritas esset, usum loquendi populo concessi, scientiam mihi reservavi. Orcivios tamen et Matones, Otones, Caepiones, sepulcra, coronas, lacrimas dicimus, quia per aurium iudicium licet. M. Tulli Ciceronis Rhetorica tom. II Orator 48, 160 Oxonii 1960.*

2) *M. T. Ciceronis* ἐνθ. ἀν. πρβλ. καὶ *Fr. P. Simpson : Select poems of Catullus. London 1952 Notes LXXXIV σ. 164.*

3) *M. T. Ciceronis* ἐνθ. ἀν. 48, 161.

4) *C. Valerii Catulli : Carmina* ἐκδ. Oxonii 1960 σ. 93 LXXXIV.

5) *M. Cary. Ρωμαϊκὴ Ἱστορία. Ἀθῆναι 1960 τόμ. II σ. 139.*

6) *M. T. Ciceronis* ἐνθ. ἀν. 47, 157 καὶ κατωτέρω *Et postmeridianas quadrigas quam postmeridianas quadriugas libentins dixerim et me hercule quam me hercules. Non scire quidem barbarum iam videtur, nescire dulcius. Ipsum meridiem cur non merididiam ? Credo, quod erat insuavius.*

ροφωνούντων. Εἶναι γεγονός, ὅτι ὁ ἀπαιδευτος, ὅταν ὄρᾳ ἢ ἀκούῃ ἢ ἐπινοῇ παρορᾷ τε καὶ παρακούει καὶ παρανοεῖ πλεῖστα ἂν μὴ τὰ πάντα ¹.

Ἡ Λατινικὴ γλῶσσα διαδιδομένη ὑπὸ μεταναστῶν εἰς δυτικὰς καὶ ἀνατολικὰς ἐπαρχίας τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπικρατείας ἤρχισε νὰ καθιερῶται ὡς δευτέρα παγκόσμιος γλῶσσα μετὰ τὴν ἐλληνικὴν. Ἡ προφορὰ ὅμως τῶν λαμβανομένων ἐκ τῶν νέων αὐτῶν χωρῶν γλωσσικῶν στοιχείων ἐπηρέαζε ταύτην βαθέως καὶ ὑφίστατο μίαν ἰδιομορφίαν συγχρόνως μὲ τὴν φυσικὴν καθαρότητα καὶ βραχυλογίαν τῆς καθωμιλημένης. Αὕτη ἡ ἰδιομορφία τῆς προφορᾶς ὡς πρὸς τὴν δασύτητα τῶν φωνηέντων καὶ τῶν συμφώνων εἰς ὠρισμένας λέξεις εἶχε καταστῆ εἰς οἰκογενεῖας τινάς, αἵτινες εἶχον μεταναστεύσει μακρὰν τῆς Ῥώμης, πατροπαράδοτος. Ὅτε δ' ἐπέστρεφόν ποτε αὐταὶ αἱ οἰκογένειαι τῶν μεταναστῶν εἰς Ῥώμην ἢ καὶ τινὰ μέλη τῶν οἰκογενειῶν, καθίστων ἐμφανῆ τὴν διαφορὰν τῆς προφορᾶς πρὸς τὴν μητρικὴν γλῶσσαν λόγῳ τῆς μακρᾶς ἢ προσκαίρου αὐτῶν ἀπουσίας. Ἐντεῦθεν ἡ χυδαιότης τῆς ὀμιλίας ἦτο ὁμοία μὲ ἐκείνην, ἣτις ἀνευρίσκεται εἰς τοὺς ἀπαιδευτοὺς καὶ ἀγροίκους καὶ ἣτις διεσκέδαζε διὰ τοῦ κοσμοπολιτικοῦ πνεύματος τὸ κοινὸν ἐνὸς Ῥωμαϊκοῦ ἀμφιθεάτρου.

1) Ἰ. Φ. Δημαράτου : Συγγραφικὴ. Ἐν Ἀθήναις 1967 σ. 181.